

rine verdiği derslerin öğrencisi Abdülmuhsin Fazlullah el-Hasenî el-Âmilî tarafından derlenerek kitap haline getirilmiş şeklidir. 9. *Mişbâhu'l-fekâhe fi'l-mu'âmelât* (I-VII, Beyrut 1412/1992). Bu kitap da müellifin *el-Mekâsib* üzerine verdiği derslerin öğrencisi Mirza Muhammed Ali et-Tevhîdî tarafından kitap haline getirilmiş şekli olup bir önceki esere göre daha hacimli ve ayrıntılıdır. 10. *ed-Dürerü'l-gavâlî fi fûrû'î'l-ilmî'l-icmâlî* (Necf 1367/1948). Tahâret konusunda vermiş olduğu derslerin öğrencisi Rızâ el-Lutfî tarafından yayımlanmış şeklidir. 11. *Tenkihü'l-'Urvetü'l-vüşkâ* (I-VI, Necf 1378/1957). Hûî'nin, Muhammed Kâzım b. Abdülâzîm et-Tabâtabâî el-Yezdî'nin ibadet ve muâmelât konularına dair *el-'Urvetü'l-vüşkâ* adlı eseri üzerine verdiği derslerin öğrencisi Ali el-Garavî tarafından derlenerek neşredilmesinden oluşmuştur. 12. *Dürüs fi fıkhi's-Şı'a* (I-IV, Necf 1378/1957). Hûî'nin tahâret konusundaki görüşlerini ihtiva eden eser öğrencisi Mehdi el-Halhâlî tarafından derlenmiştir. 13. *el-Mesâ'ilü's-şer'iyye* (nşr. Abdülmeccid el-Hûî, Necf 1416/1996). 14. *Islamic Practical Laws Explained* (3. bs. Bombay 1990 [?]). 15. *Articles of Islamic Acts* (Karaçi 1991). 16. *Tavzîhu'l-mesâ'il* (Kum 1412/1992). Son üç eser, müellifin ibadet ve muâmelâtla ilgili fetvalarının İngilizce ve Farsça'ya çevrilmiş şeklidir. Sonuncu eser *Tam İlmihal* adıyla Türkçe'ye de tercüme edilmiştir (trc. Hüseyin Yeşil, İstanbul 1985).

B) Fıkıh Usulü. 1. *Ecvedü't-takrîrât* (I-II, Tahran 1348/1930). Hocası Nâinî'nin fıkıh usulü üzerine verdiği derslerin Hûî tarafından derlenerek kitap haline getirilmiş şeklidir. 2. *Mişbâhu'l-uşûl* (I-II, Necf 1377/1958). Müellifin fıkıh usulü üzerine verdiği derslerden ibaret olup öğrencisi Muhammed Server el-Behsûdî tarafından derlenerek yayımlanmıştır. 3. *Mu'hâdarât fi usûli'l-fıkıh* (I-V, Beyrut 1988-1992). Hûî'nin fıkıh usulü üzerine verdiği derslerin öğrencisi Muhammed İshak el-Feyyâz tarafından kitap haline getirilmiş şeklidir.

C) Kur'an İlimleri. 1. *el-Beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Necf 1966). Kur'an ilimleri ve tefsir usulü konuları ile Fâtiha süresinin tefsirini ihtiva eden eser tamamlanmamıştır. 2. *Nefehâtü'l-i'câz* (İbaskı yeri yok) 1343). Müellifin kaleme aldığı ilk eser olup Kur'an'ın i'câzını anlatmaktadır.

D) Hadis. *Mu'cemü ricâli'l-hadîs ve tafsihü'l-şabakâti'r-ruvât* (nşr. Muhammed Saîd et-Tureyhî, I-XXIII, Necf 1978-1982).

Alfabetik olarak düzenlenen eserin giriş kısmında müellif, mâsum imamlardan rivayette bulunan her râvinin hüccet (delil) olamayacağını, ancak sika ve hasen olanların haberlerinin alınabileceğini, bunun ise ricâl ilmiyle bilinebileceğini, eserini de bu maksatla telif ettiğini belirtmektedir. İmâmîyye Şıası nezdinde Ehl-i sünnet'e ait *Kütüb-i Sitte* değerinde kabul edilen *Kütüb-i Erba'a*'da yer alan rivayetlerin hepsinin mâsum imamlardan geldiğinin kesin olmadığını, hatta sihatlerinin bile şüphe taşıdığını ifade eden Hûî bu kitapları ayrı ayrı değerlendirmekte, bunlarda mâsum imamlardan çıkması muhtemel olmayan haberlerin yer aldığını delilleriyle birlikte gösterip bu konuda aksi görüş beyan edenlere gerekli cevapları vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Kâsım el-Hûî, *Mu'cemü ricâli'l-hadîs*, Necf 1978-82, I, 15, 17-31, 90; XXII, 22-26; a.mlf., *Minhâcü's-şâlihîn*, Beyrut 1980, I, 334, 372; a.mlf., "Diverse Religious Practices" (trc. I. K. A. Howard), *Shi'ism-Doctrines in Thought and Spirituality* (ed. Seyyed Hossein Nasr v.dğr.), New York 1988, s. 255-258; a.mlf., *Mişbâhu'l-fekâhe*, Beyrut 1412/1992, V, 32-49; Humeynî, *Kitâbü'l-bey'*, Kum 1970, II, 490-491; a.mlf., *Velâyet-i Fakih yâ Hükümet-i İslâmî*, Kum 1971, s. 34; G. Rose, "Velâyet-e Faqh and the Recovery of Islamic Identity in the Thought of Ayatollah Khomeini", *Religion and Politics in Iran Shi'ism from Quietism to Revolution*, London 1983, s. 177; Hossein Modarresi, *An Introduction to Shi'i Law*, London 1984, s. 57, 121, 124, 125, 142, 212, 215; Amir Taheri, *The Spirit of Allah*, London 1985, s. 160, 162; Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, London 1985, s. 189, 248-249, 262, 264, 315, 318, 321; Said Amir Arjomand, *The Turban for the Crown*, Oxford 1988, s. 156; a.mlf., *Authority and Political Culture in Shi'ism*, New York 1988, s. 201; J. N. Wiley, *The Islamic Movements of Iraqi Shi'as*, London 1992, s. 57; a.mlf., "Kho'i Abol-Qasem", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York 1995, II, 423; Abdulaziz Sachedina, "Al-Khoei Benevolent Foundation", a.e., I, 75-76; E. Abrahamian, *Khomeinism*, London 1993, s. 11, 137; *en-Nûr* (Hûî özel sayısı), sy. 16, London 1992, s. 12-14, 18-19, 31; sy. 27 (1993), s. 10-11; sy. 33 (1994), s. 33, 36-39; sy. 59 (1996), s. 58.

MEHMET TOPRAK

HÛÎ, Hasan b. Abdülmü'min

(حسن بن عبد المؤمن الخوئي)

Münşî, şair ve sözlükçü.

Eserlerindeki bazı kayıtlardan (*Nüzhetü'l-küttâb ve tuhfetü'l-ahbâb*, Süleymaniye Ktp., Fâtiha, nr. 5406, vr. 33^a; *Qavâ'idü'r-resâ'il*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3369, vr. 1^b), Kastamonu'da hüküm süren Çobanoğulları'ndan Muzafferüddin

Yavlak Arslan (1280-1291) ve oğlu Emîr Mahmud (1293-?) dönemlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Hûî (Höyî) nisbesinden hareketle İran'ın Hoy (Hûy) şehrinde olduğu ve eserlerine bakarak iyi bir öğrenim gördüğü söylenebilir. Bazı kaynaklarda Muzafferî nisbesi ve Hüsâmî mahlasıyla da anılmaktadır. Muzafferî nisbesinin Yavlak Arslan'ın Muzafferüddin lakabı ile ilişkisi olmalıdır. Bir ara Türkistan'a gittiği ve *Qavâ'idü'r-resâ'il* adlı eserini bu seyahatten hemen sonra yazdığı bilinen Hûî'nin (Yinanç, s. 96) ne zaman ve nerede öldüğü belli değildir.

Hûî, Anadolu Selçuklularını devrinde kaleme aldığı inşâya dair eserlerle devlet teşkilâtı ve makamlarını sırasıyla göstermiş, makam sahiplerinden her birinin Arapça, Farsça ve Türkçe lakap ve unvanlarını bildirerek teşrifat usulünde önemli olan bilgileri tesbit etmiştir. Yazışmaların resmen Türkçe olarak yapıldığı dönemlerde inşâ ve muharrerâta görülen terim, unvan ve lakaplar bu inşâ örneklerinden faydalanılarak düzenlenmiştir.

Eserleri. 1. *Nüzhetü'l-küttâb ve tuhfetü'l-ahbâb*. Muzafferüddin Yavlak Arslan adına yazılan eser dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde mektup yazılırken başvurulacak 100 âyet, ikinci bölümde 100 hadis, üçüncü bölümde Hulefâ-yi Râşidîn ve ileri gelen din adamlarının sözleri, dördüncü bölümde Farsça çevirileriyle birlikte 100 Arapça beyite yer verilmiştir (krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1945). Bir nüshasının (Süleymaniye Ktp., Fâtiha, nr. 5406) sonundaki kayda göre eser 684 (1285) yılında yazılmıştır (diğer yazma nüshaları için bk. Ahmed Münzevî, III, 2122-2123). 2. *Qavâ'idü'r-resâ'il ve ferâ'idü'l-fezâ'il* (Süleymaniye Ktp., Fâtiha, nr. 5406, vr. 59^a-71^b; Esad Efendi, nr. 3369). Emîr Yavlak Arslan'ın oğlu Emîr Hüsameddin Mahmud adına yazılan bu küçük inşâ kitabı, çeşitli sınıflardaki insanlara yazılan mektuplarda kullanılacak lakap ve hitaplarla ilgili örnekleri ihtiva etmektedir. 3. *Gunyetü'l-kâtib ve münyetü't-tâlib*. Müellifin, oğlu Nasrullah'a inşâ kaidelerini öğretmek üzere 690 Recibinde (Temmuz 1291) yazdığı küçük bir risâledir. İki bölümden oluşan risâlenin ilk bölümünde kitâbet, ikinci bölümünde yazı usulleri hakkında bilgi verilmektedir. Eser *Rüsûmü'r-resâ'il* ile birlikte yayımlanmıştır (*Gunyetü'l-kâtib ve Münyetu't-tâlib*, *Rüsûmü'r-resâ'il ve Nucümü'l-fazâ'il*, nşr. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1963, s. 1-16). 4. *Rüsûmü'r-resâ'il ve nücümü'l-fezâ'il*. Bu eserde, unvanlar hakkında verilen bilgi-

lerin yanında bu unvanları kullananların rütbeleri, nitelikleri, görevleri, yetkileri, yanlarında çalışan kişilerin üstlendikleri görevler, aldıkları ücretler, buldukları şehirler ve onlarla ilişkilerini gösteren ferman örneklerine de yer verilmiştir. Eser Adnan Sadık Erzi tarafından *Ğunye-tü'l-kâtib* ile birlikte yayımlanmıştır (s. 17-46). 5. *Naşibü'l-fityân ve nesibü't-tibyân*. Ebû Nasr Fârâhî'nin *Nişâbü's-şibyân*'i örnek alınarak yazılan Arapça-Farsça manzum bir sözlüktür (Süleymaniye Ktp., Reşîd Efendi, nr. 978, Lala İsmâil, nr. 644, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 1102; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 11.279). 6. *Tuhfe-i Hüsâm*. Farsça-Türkçe manzum bir sözlüktür. Dihhudâ, *Fihristü Mahtû-âtî Mevşil*'da (s. 115) kayıtlı bulunan Hüsâm b. Hasan Künevi'ye ait Farsça-Türkçe manzum sözlüğün muhtemelen aynı eser olduğunu kaydetmektedir (*Luğatnâme*²: *Mukaddime*, s. 223). Âgâ Büzürg-i Tahrânî, Hüî'nin bir divanı olduğunu söylemekte (*ez-Zer'â ilâ teşânifi's-Şi'a*, IX/1, s. 236), ancak nerede bulunduğunu bil-dirmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1945; M. Ali Terbiyet, *Dâ-nişmendân-ı Azerbaycân*, Tahran 1935, s. 113-114; Mükrimin Halil Yinanç, "Anadolu Selçuk-lularına Ait Bazı Kaynaklar", III. *TTK Tebliğler* (1948), s. 96-102; Osman Turan, *Türkiye Sel-çukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s. 172-184; Yaşar Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları Can-daroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 24-28; a.mlf., "Çobanoğulları", *DİA*, VIII, 354; Safâ, *Edebiyyât*, III/1, s. 285; A. Hayyampûr, *Ferheng-i Sûhanverân*, Tebriz 1340 hş., s. 157; Ahmed Münzevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Haftî-yi Fârsî*, Tahran 1350 hş., III, 2122-2123; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânifi's-Şi'a*, Beyrut, ts., IX/1, s. 236; Tefvik-i Sübhânî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Haftî-yi Fârsî-yi Kitâbhâne-i Mağnisa*, Tahran 1366 hş., s. 199-200; Uzuncarşılı, *Ana-dolu Beylikleri*, s. 213; Dihhudâ, *Luğatnâme*² (Muîn), *Mukaddime*, s. 223, 225-226.

TAHSİN YAZICI

HUICI MIRANDA, Ambrosio (1880-1973)

Endülüs tarihi üzerine
yaptığı çalışmalarla tanınan
İspanyol şarkiyatçısı.

Valencia'da (Belensiye) doğdu. Beyrut Saint Joseph Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'nde iki yıl (1905-1906) Arapça öğ-rendi. İspanya'ya dönerek Saragossa (Sarakusta) ve Salamanca (Selemenka) üniversitelerinde felsefe ve sosyal bilimler oku-

du; Madrid Üniversitesi'nde doktora yaptı. 1911'de El Instituto de Valencia'da Latince hocası olarak göreve başladı ve ölünceye kadar bu şehirde yaşadı. İspanya İç Savaşı sırasında (1936-1939) mal varlığını kaybetti ve bir süre hapis yattı. Savaşın sonra zamanını ağırlıklı olarak Mağrib ve Endülüs tarihi üzerinde çalışmaya ve bu alanlarla ilgili kaynak eserleri neşir ve tercüme etmeye ayırdı. Yazdığı ve yayımladığı eserlerle bilhassa Murâbit ve Muvahhid dönemleri uzmanlığıyla milletlerarası düzeyde adını duyurdu.

Eserleri. A) Telif Eserleri. 1. Estudio sobre la campaña de las Navas de Tolosa (Valencia 1916). 609 (1212) yılında Muvahhidler'le Kastilya Krallığı ve mütefikleri arasında gerçekleşen ve Endülüs'ün zevali açısından bir dönüm noktası teşkil eden İkâb Savaşı'nın sebepleri, seyri ve sonuçları hakkındadır. 2. *Las grandes batallas de la Reconquista durante las invasiones Africanas* (Madrid 1956). Endülüs'ün müslümanlardan geri alınması (reconquista) sürecinde Kastilyalılar ve Aragonlular'ın öncülük ettiği hıristiyan ordularıyla Murâbitlar, Muvahhidler ve Merîniler arasında meydana gelen büyük savaşların ele alındığı bir araştırmadır. 3. *Historia política del imperio almohade* (Tetuán 1956-1957). İki cilt olup Muvahhidler'in siyasî tarihiyle ilgilidir. 4. *Historia musulmana de Valencia y su región. Novedades y rectificaciones* (Valencia 1970). Müellif, üç cilt olan bu eserin başında Ortaçağ İspanya tarihi açısından Arapça kaynakların önemi üzerinde durmakta, bunların Latince kaynaklardan daha ayrıntılı ve çok defa daha sağlam bilgiler içerdiğini belirttiikten sonra İspanyol meslektaşlarının Arapça bilmedikleri için bu bilgilerden yararlanamayışlarını ciddi bir kusur olarak değerlendirip bu durumun onları İspanya'daki İslâm varlığı konusunda ön yargılı davranmaya yönelttiğini vurgulamaktadır. Eserin I. cildinde Valencia'nın Araplar tarafından fethi, bölgenin coğrafi özellikleri, nüfus yapısı ve fetihten mülükü't-tavâif döneminin sonuna kadar geçirdiği siyasî gelişmeler; II. ciltte İslâm kaynaklarında "Seyyid" diye anılan Kastilyalı şövalye Rodrigo Diaz de Vivar'ın (El Cid Campeador) Belensiye'yi işgali (1094) ve burada kaldığı yıllar içerisinde şehir halkının karşılaştığı sıkıntılar; III. ciltte bölgenin Murâbitlar ve Muvahhidler dönemindeki tarihi ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

B) Neşirleri. 1. Las Crónicas latinas de la reconquista (I-II, Valencia 1913). Ya-

zar bu çalışmasıyla "reconquista"ya dair Latince kaynakları neşretmiştir. 2. *al-Bayân al-Muğrib* (Tetuán 1963). İbn İzârî'nin eseri *el-Beyânü'l-muğrib*'in üçüncü bölümünün başka nüshalarını da dikka-te alarak yaptığı yeni neşridir. 3. "Kitâb et-Tabij fi l-Mağrib wa l-Andalus fi 'aşr al-Muvahhidin li-mu'allif mayhûl" (*Revista del Instituto egipcio de Estudios Islámicos*, sy. 9-10 [Madrid 1961-1962], s. 15-256). Muvahhidler döneminde Endülüs ve Mağrib mutfağı için müellifi bilinmeyen önemli bir kaynaktır.

C) Tercümesi. A. Huici Miranda, Co-lección de crónicas árabes de la Reconquista adlı eserinde "reconquista"ya dair şu Arap tarihlerini İspanyolca'ya çevirmiştir: 1. *al-Hulal al-mawşiya, crónica árabes de las dinastias almorávide, almohade y benimerín* (Tetuán 1951). Müellifinin kimliği tartışmalı olan *el-Hulelü'l-mevşiyeye*'nin tercümesidir. 2. *al-Bayân al-Muğrib fi ijtisâr ajbâr mulûk al-Andalus wa al-Mağrib por Ibn İdhâri al-Marrakuşi. Los almohades* (I-II, Tetuán 1953-1954). *el-Beyânü'l-muğrib*'in Muvahhidler'le ilgili bölümünün çevirisidir. 3. *Kitâb al-Mu'ayib fi taljîs ajbâr al-Mağrib por Abû Muhammad 'Abd al-Wâhid al-Marrakuşi* (Tetuán 1955). Abdülvâhid el-Merrâküşî'nin *el-Mu'cib fi telhîsi ahhârî'l-Mağrib* adlı eserinin tercümesidir. 4. *al-Anis al-muğrib bi-rawd al-Qirtâs fi ajbâr mulûk al-Mağrib wâtârij Madîna Fâs* (Valencia 1964). İbn Ebû Zer'in *Ravzü'l-kirtâs (el-Kirtâs)* adıyla meşhur olan eserinin çevirisidir. 5. *Traducción de un manuscrito anónimo hispano-almohade de cocina* (Madrid 1966). Neşrini yaptığı *Kitâbü't-Tabîh*'in tercümesidir.

Müellifin bunların dışında *Collection diplomatique de Jaine I, el-Conquistaaor, años 1217a 1253* (Valencia 1966) adlı bir kitabı ile çeşitli ilmî dergilerde ve *Encyclopaedia of Islam*'ın ikinci basısında yayımlanmış birçok makale ve maddesi bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Chejne, *Muslim Spain*, s. 504; a.mlf., *Historia de España musulmana*, Madrid 1980, s. 396-397; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings*, Princeton 1985, s. 314; M. Abdullah İnân, *Endelüsiyyât*, Küveyt 1988, s. 135-143; M. C. Hernandez, *el-Islam de al-Andalus: Historia y estructura de su realidad social*, Madrid 1992; P. Chalmeta, "Ambrosio Huici Miranda: 1880-1973", *Boletín de la Asociación Española de Orientalistas*, sy. 10, Madrid 1974, s. 7-8.

MEHMET ÖZDEMİR